

Vetés, református templom

A Szatmárnémeti és Csenger között, a Szamos bal partján található falu a XIII. századból már ismert. A település az 1320-as években többször is helyet adott bírói és részben nádori közgyűlésnek. 1458-ban a Kaplony nemzetségből származó, magát a faluról nevező Vetési család számára a király rév és vám felállítását engedélyezte itt, a Szamoson. Szent Miklós tiszteletére szentelt templomáról 1265-ből van a legkorábbi adatunk. Az erdélyi püspökség szatmári főesperességéhez tartozó egyháznak a pápai tizedjegyzékekben 1333-ban Kozma, 1334-ben pedig Miklós nevű papját említik. 1325-ben és 1334-ben kegyúri jogaival kapcsolatban kerül szóba a templom, s 1433-ban, illetve 1455-ben a pápa jóváhagyja az innen származó Vetési Albert (†1486) későbbi veszprémi püspök által az egyház számára igényelt búcsút.¹

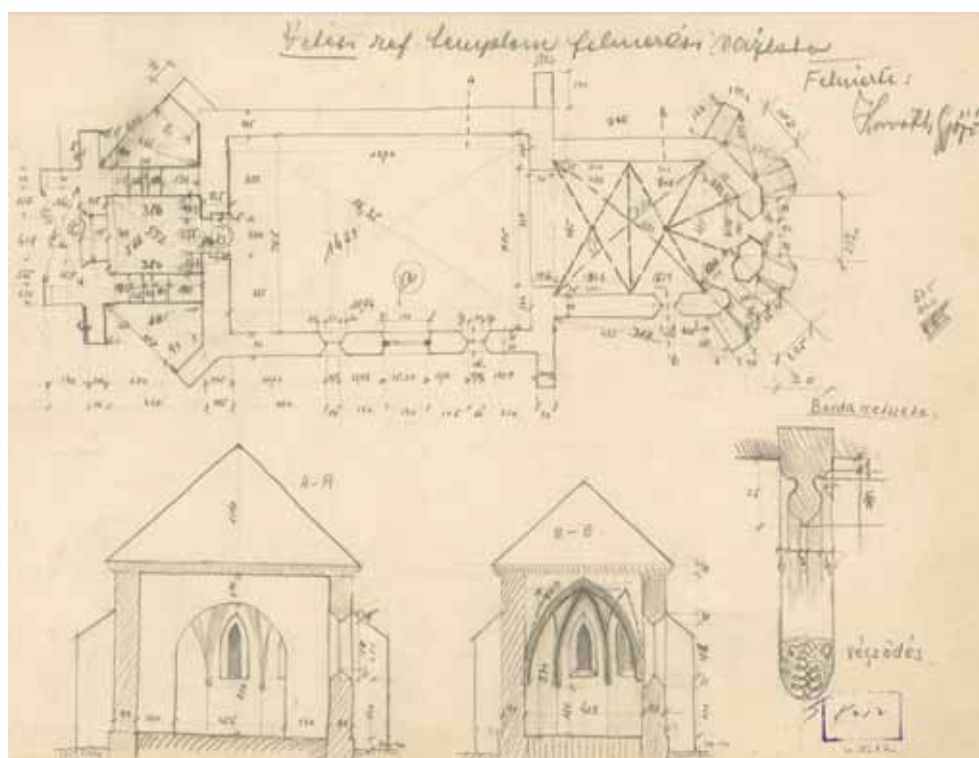
A templom az újkori átalakítások ellenére jórészt megőrizte középkori formáját.² A neogótikus átépítés előtti állapotáról 1864-ben, illetve 1868-ban közölt metszetek (alaprész, déli nézet, nyugati kapu), továbbá Schulcz Ferencről fennmaradt rajzanyag is szolgál információkkal.³ A templom falainak építőanyaga, amely a vakolás és meszelés miatt jelenleg nem látható, annak ellenére téglából lehet, hogy az ezzel kapcsolatos korábbi beszámolók ellentmondanak egymásnak.⁴ Középkori szerkezeti elemei részben kőből, részben téglából készültek. A keletelt épület nyugaton négyzetes toronyból, hozzá csatlakozó, téglalap alaprajzú hajóból és a nyolcszög öt oldalával záródó, a hajónál egy-egy falszélességgel keskenyebb, kétszakaszos szentélyből áll. Az épület sarkain támpillérek láthatók, melyeken középkori részletformák már nem jelennek meg. A torony nyugati sarkait kettő-kettő, a falakra merőleges elhelyezkedésű, kétoszlatú tám erősíti. A hajón és a szentélyen alacsonyabb és vaskosabb, egyoszlatú pillérek jelennek meg. Előbbi nyugati sarkain átlós irányú, a keletin a falra merőleges helyzetűek állnak, s északi falának középső szakaszát is támasztja egy merőleges elhelyezkedésű pillér.⁵ A szentély záradéksarkain ezekhez hasonló, átlós irányú pillérek vannak, de északi falának keleti végén a falra merőleges helyzetű tám látható.⁶ E pozíciónak bizonyosan az a magyarázata, hogy a szentély északi falához egykor sekrestye

csatlakozott, amelynek keleti falából alakították ki a bon-tás során a támpillért. A sekrestye egykori meglétére az is utal, hogy a szentély északi fala kb. három méteres magasságig vastagabb, majd a falsík e magasságban némileg visszaugrik, egy boltváll kialakításának megfelelően.⁷

A templomon ma kőlapokból összeállított, modern lábazat, a hajón és a szentélyen újkori koronázópárkány fut körbe. Eredeti párkányprofilokat azonban némi eltéréssel Schulcz és Rómer is lerajzolt.⁸ A Rómer megjegyzése alapján idomtégglából készült lábazati párkány nála alul rézsűből, felette egymáshoz képest visszaugratott két félpálcátagból áll, Schulcznál a középső tagozat élszedést mutat.⁹ A főpárkány kőanyagára szintén Rómer utal, alul

1. A templom délről

2. Alaprajz és metszetrajzok, Horváth Győző felmérése

negyedhomorlatból, majd vékony pálcátag felett szímatagból álló profilja a két rajzon megegyezik.

Noha a templom tornyának külseje ma neogótikus formákat mutat, biztosan a középkorból származik, amit az eddig említett, XIX. századi ábrázolásokon túl belsejének kialakítása is alátámaszt. Nyugati oldalának eredeti, elpusztult kapujáról három ábrázolás is fennmaradt, melyek részben eltérő kidolgozottságúak, de ugyanazt mutatják.¹⁰ A falvastagságban elhelyezkedő, oszlopok nélküli és négy bélletlépcsővel kialakított kapu csúcsívesen záródott, s nem volt timpanonja. Alul lábazat futott rajta végig, szarköveit és archivoltját a bélletnek megfelelő, lépcsőzetes vonalú, vízszintes párkány választotta el egymástól, melynek az alja negyedhomorlattal volt kialakítva. A kaput két jóval magasabbra nyúló lizéna keretezte, közöttük egy díszíetlen, a szerkezetet felülről lezáró vimpergával. E felett résablak helyezkedett el, amely ma is látható a jelenlegi bejárat felett. Belső oldalán rézsús béllettel és szegmensíves lezárással van kialakítva, s két ugyanilyen megformálású, de pillanatnyilag befalazott ablak a torony déli és északi falában is megjelenik ezen a szinten.¹¹ Felettük további két vagy három szinten kettős résablakok bontották meg a torony nyugati, déli és északi falát, melyeket a jelenlegi neogótikus ablakok építéskor részben elbontottak, de a torony belsejében ma is

jól kivehetők a befelé csúcsívekkel záródó maradványai.¹² A tornyot felül a mainál összetettebb formájú, reneszánsz pártázat, s eredetileg egy enyhén domborodó oldalakkal kialakított, falazott, nyolcszögű gúlasícs zárta le.¹³

A hajó nyugati falán, kétoldalt a toronytól egy-egy kisméretű, csúcsíves ablak látható fent, melyek inkább az újkorból származnak, s a karzattal összefüggésben keletkezettek.¹⁴ A hajó déli falát két ablak s közöttük egy ajtó bontja meg, elrendezésük egymáshoz képest szabályos, de a homlokzaton aszimmetrikusan helyezkednek el. A rézsús bélletű, külső keretükön élszedéssel kialakított, csúcsíves és mai formájukban bizonyosan újkori ablakok helyett Henszmann még félköríves lezárású nyílásokról beszél, s cikkének metszetén is ilyenek jelennek meg.¹⁵ A csúcsíves ajtó a falsíkra merőleges oldalaival szintén újkori kialakítású, s ha egyáltalán volt itt a középkorban bejárat, annak a formájára nézve nincs információnk.¹⁶ Nagyjából az ajtó felett, közvetlenül a főpárkány alatt provinciális faragású, háromszögű címerpajzs jelenik meg a falban. Szélén pálcátag fut körbe, egyszerű formákkal kidolgozott címerábrája középen talán koronára utaló, homorú ívekkel lezárt, heraldikailag jobbra néző csőr(?)sisakból, ennek alsó széléről lenyúló, legyező alakban vésett vonalakkal érzékeltetett „sisaktakaróból” és

a sisak tetején faágon álló, jobbra forduló, szárnyát fel-emelő madár alkotta sisakdíszből áll. A pajzs heraldikai értelemben vett jobb felső sarkában korai humanista kapitális típusú betűkkel írt A és V monogram jelenik meg, háromszög alakú interpunkcióval. A bizonyosan másodlagos elhelyezésű címer eredeti helye ismeretlen, s az sem

világos, hogy milyen összefüggésben jelent meg egykor. A hajó északi falát nem bontják meg nyílások.

A szentélyen három ablak látható, déli falának keleti szakaszán, délkeleti-, valamint záradékfalán egy-egy. A déli ablak kerete vakolt felületű, kialakítása arányaitól eltekintve – melyek a szentély többi ablakáét követik –

3. A templom egykori nyugati kapuja részletrajzokkal, Schulcz Ferenc felmérése, 1864

4. Ablak a torony belsejének első emeletén

megegyezik a hajón megjelenő ablakokéval. A másik két szinten csúcsíves, rézsús bélletű ablaknak kőből faragott, középkori kerete van. E két ablak egykori mérműves kialakítására a bélletük közepén felfutó mérműtagozat utal, s nyílásszélességük alapján kétszartatúak lehetnek.¹⁷

A hajóba nyugatról a toronyalj csúcsíves, élszedett kialakítású ajtókeretén keresztül lehet belépni.¹⁸ Belsejében az említett nyílásokon túl nem látható több középkori részlet. Az alacsony, nyomott arányú szentélyt szegmensíves lezárású, tagolás nélküli diadalív választja el a hajótól, s kétszakaszos, bordás keresztboltozat fedi. A tövüknél élszedéssel indított, körtetagos profilú bordák konzolról felfutó, hengeres faloszlopok felületéről válnak ki, s hengeres, aljukon ma legalábbis díszítetlen zárókövekbe futnak be. A profil nélkül kialakított konzolokon geometrikus – legyezőszerű, illetve virágkehelyhez hasonlítható formák – vagy növényi díszítés látható.¹⁹ Utóbbi minden esetben két, páronként azonos, összeboruló levélből áll.

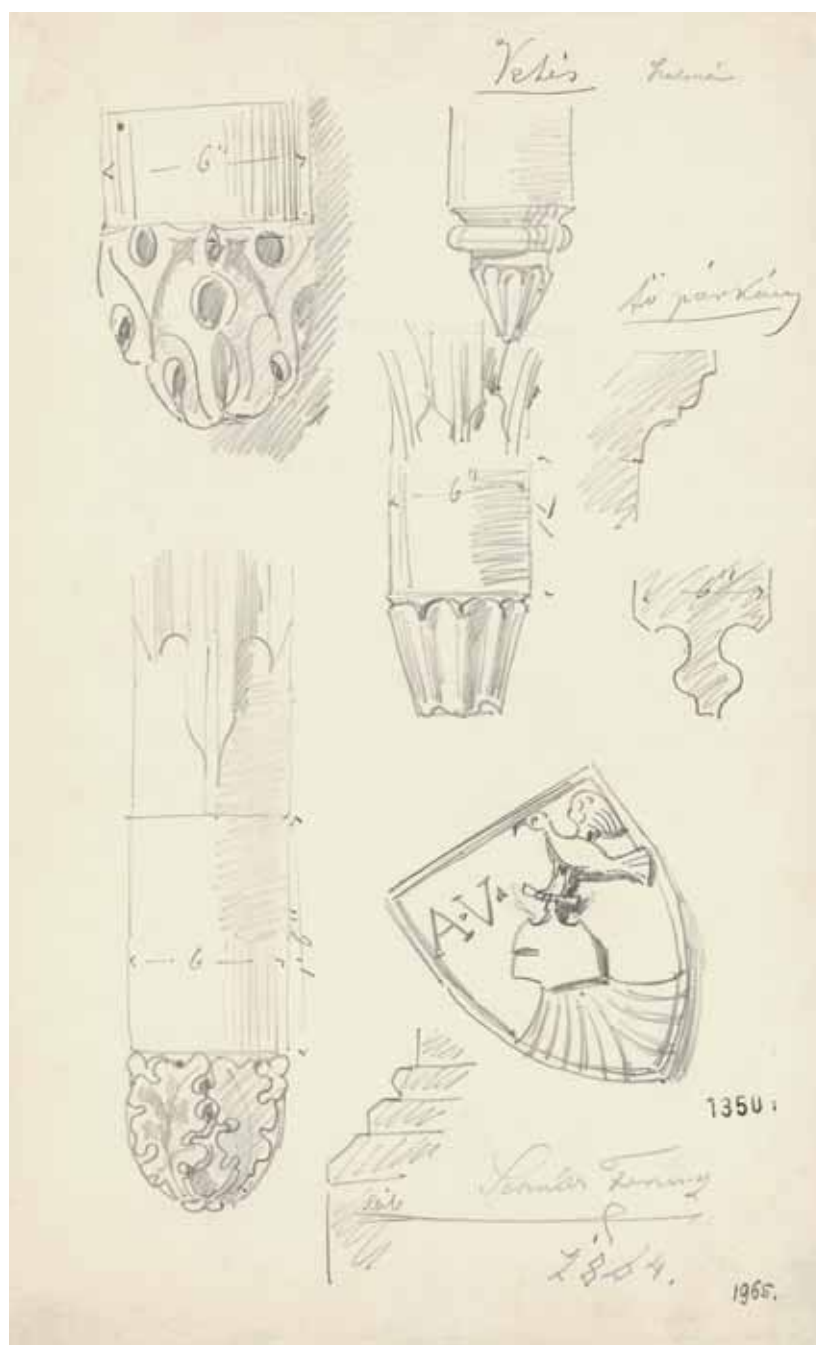
A vetési templom első, meghatározható periódusáról a torony csak rajzokról ismert nyugati kapuzata árulkodik

a legvilágosabban. A bélletlépcsős kaputípus 1100 körül jelent meg Magyarországon, és hosszú, a XIV. századba is benyúló karriert futott be.²⁰ Szatmárban és környékén szinte tipikusnak mondható a timpanon, oszlopok és leginkább vízszintes tagolások nélküli, háromszögű oromzattal lezárt szerkezet (ld. pl.: Csaroda, Csengersima, Gacsály, Gyügye, Levelek, Székely, Zajta).²¹ Ezeket az emlékeket a XIII. század második és a XIV. század első felére szokás datálni – újabban leginkább a XIV. század elejére²² –, melyen belül a vetési kapu bizonyosan egy késői típushoz tartozik. Csúcsíves archivoltja, a lábazati- és fejeztopárkány jelenléte, valamint a kaput közrefogó lizénák már mind a gótikus építészet felé mutató megoldások, melyek a vetési szerkezetet szinte a fiatornyok által keretezett, gazdagon tagolt bélletű, XIV. századi gótikus kaputípussal teszik összevethetővé.²³ A hozzá bizonyos szempontból legközelebb álló emlék nem Szatmárból, hanem Segesvárról ismert, ahol a domonkosok templomának nyugati kapuján a keretező pillérek tetején már fiatornyos végződés jelenik meg.²⁴ A bizonyosan 1300 utáni erdélyi példát szintén nem tudjuk pontosabban keltezni, de a fentiek alapján a vetési kapu a XIV. század első feléből, s annak aligha az elejéről származik. Nem lehet ezzel kapcsolatban figyelmen kívül hagyni a templomhajó mennyezetének 1794-es feliratát, amely szerint

5. Átalakított ablaknyílás a torony belsejének második emeletén

6. Részletrajzok, Schulcz Ferenc felmérése, 1864

az épületet *ex fundamento tekintetes Vetési Ambrus úr 1325-ben építtette*. A torony eredeti kettős ablakai önmagukban nehezen datálhatók, de nem mondanak feltétlenül ellent ennek a keltezésnek, főleg ha belső oldaluk csúcsíves záródására gondolunk.²⁵ A hajó ablakai, akár az 1868-ban közölt metszeten látható, félköríves záródással

rendelkeztek eredetileg, akár a ma láthatókhöz hasonlóan csúcsívesvel, készülhettek a toronnyal egy időben. Utóbbi esetben azonban származhatnak a szentély építésének idejéből is.

A szentély egyértelműen későbből származik, ami azt is jelenti, hogy a templom egy korábbi szentélye, ponto-

7. Konzol a szentélyben

sabban annak maradványai a föld alatt valószínűleg még megtalálhatók. A jelenlegi épületrész datálásához pusztán boltozata, leginkább még növényi és geometrikus díszítésű konzolai adnak némi támpontot. De ezek alapján is nehéz pontosabban meghatározni a keletkezését, mint nagyjából a XIV. század közepe és a XV. század közepe közötti száz év.²⁶ E tág határokat legfeljebb akkor tudjuk szűkíteni, ha a szentély építését hozzákapcsoljuk a templom egy további részének a keletkezéséhez – ami persze alig több pusztá hipotézisnél. Egyedülálló megoldás falusi templomok esetében a toronysisak domború oldalú, kupolaszerű formája. E kialakítás nem teljesen ismeretlen a gótikus építészetből.²⁷ Ilyen formával tervezték meg a frankfurti (am Main) dóm 1415-ben elkezdett tornyát, s építették meg 1429 körül a bécsi Maria am Gestadetemplom tornyának lezárását.²⁸ Utóbbi hatásaként Magyarországon is számon tart a kutatás egy hasonló sisakformát, a pozsonyi ferences templom tornyát.²⁹ Ha a vetési sisak egyáltalán a középkorból származik, valamilyen módon nyilván Bécs lehetett az előképe, s ezt az összefüggést figyelembe véve keletkezését leginkább a XV. század harmincas-negyvenes éveire lehet tenni.³⁰ A templomnak ennél későbbre datálható középkori részlete nincs.

A XIV. század első feléből származó épületet nyilvánvalóan a falut birtokló, megyei szinten jelentősebb szere-

pet játszó Vetési család építtette. Figyelemreméltó, hogy a XVIII. század végi mennyezetfelirat 1325-ös évszáma megegyezik annak a birtokmegosztásnak az időpontjával, amikor a falu egyik felét megkapó János és Endus a templom kegyúri jogait is megszerezte.³¹ Nem kizárt, hogy a feliratban építtetőként megjelenő Ambrus az okiratban szereplő Endus nevéből hagyományozódott, s így az építkezéssel kapcsolatban leginkább a család e tagjaira lehet gondolni.

Szirmay Antaltól származik az az ismeretlen eredetű adat, hogy a templomot Vetési Albert 1460-ban építtette, s Vetési neve azóta hagyományosan összekapcsolódik az épület történetével.³² A veszprémi püspököt (1458–1486), aki előtte hosszabb ideig gyulafehérvári kanonok, főesperes, majd nagyprépost is volt, valóban összefüggésbe lehet hozni a templommal, több konkrét adat alapján is.³³ 1433-ban, amikor Itáliában tanulva Rómába utazott, hogy részt vegyen Zsigmond király császárrá koronázásán, *supplicatió*ban kért búcsúengedélyt a templom számára a pápától.³⁴ Az ekkor körülbelül húsz éves Vetési azonban kevésbé (csak) saját elhatározásából nyújthatta be a kérelmet – noha az engedély a templom patrónusának nevezi –, mint inkább Vetésen élő rokonai kívánságára. Az ilyen jellegű kérvényeket ugyanis csak személyesen lehetett a kúriában beadni, ezért általános volt, hogy a más céllal, leginkább zarándoklat miatt Rómába utazó

8. Konzol a szentélyben

9. Konzol a szentélyben

rokonokat bízták meg az intézésével.³⁵ Mindenesetre a búcsúengedély kelte összecseng a XV. századi építkezésnek a részben persze csak hipotetikus idejével. Így aztán ha bizonyítani nem is lehet, még akkor is felvethető a templom átépítésének és Vetési római beadványának az összefüggése, ha búcsúengedélyek kérése amúgy nem feltétlenül csak építkezések miatt történhetett. Konkrétabb kapcsolatra utalhat Vetési és a templom átépítése között egy szintén csak feltételezéseként megfogalmazható összefüggés, amely – tekintve, hogy ezzel már a többszörös feltevések mezejére tévedtünk – óvatosan kezelendő. Vetési 1430–1431-ben a bécsi egyetemen tanult, nagyjából tehát akkor, amikor a Maria am Gestade-templom toronysisakját, amely különös alakjával a kortársak között is nagy feltűnést kelthetett, befejezték. Teljesen nem kizárt tehát, hogy e megoldás valamilyen formában a későbbi püspök közreműködésével jutott el a szatmári faluba.³⁶ Vetési a továbbiakban is szíven viselhetette a család központjában álló egyház sorsát. 1455-ös római útján, amikor több kiváltságot is kapott a pápától, újabb búcsút nyert a templom számára.³⁷

A templom és a püspök közötti valamiféle, nehezen értelmezhető kapcsolatra a déli bejárat felett látható címer is utal. A pajzs felületén meglehetősen szervesen elhelyezett és bizonytalan vonalvezetésű A és V betű lát-

ható, melyek nyilvánvalóan Vetési monogramját hivatottak megjeleníteni. A pajzs nyomott arányú, háromszögű alakja összeegyeztethetőnek is tűnik Vetési személyével és a XV. századi építkezés feltételezett időpontjával.³⁸ A pajzsban ábrázolt sisak és sisakdísz ugyanakkor meglehetősen különös megoldás, legalábbis a kőfaragásból nem ismert, a címerpajzs nélküli sisak-sisakdísz kompozíció pedig tipikus XIV. századi forma, noha a XV. század közepéről is találunk még rá példát.³⁹ Az oldalról megjelenített, ágon álló madár ráadásul nem egyezik Vetési sok helyről ismert, egységes címerábrájával, a szemből ábrázolt, szárnyait széttáró madárral (karvaly).⁴⁰ A vetési faragvány feltehetően a régi családi címert mutatja, amely a Kaplony nemzetségből leszármazó egyéb családoknál is kimutatható.⁴¹ Az ábra eltérését lehetne még azzal magyarázni, hogy veszprémi püspöksége előtt talán Vetési is ezt használta, de a címeren látható betűk egyértelműen későbbi időszakra utalnak.⁴² A tulajdonos monogramjának megjelenése a címerpajzson, vagy azzal kapcsolatban a XVI. század első felétől vált valamelyest használatossá.⁴³ Vetési monogramja ráadásul korai humanista kapitálissal van írva, s e betűtípusnak a magyarországi elterjedésével – noha a XV. század utolsó negyedében néhány fő emléknél már kimutatható –, a XVI. század elejénél korábban, legalábbis falusi környezetben, aligha számolhatunk.⁴⁴ Mindezt leginkább talán úgy magyarázhatjuk,

10. Címerpajzs a hajó déli homlokzatán

hogy a családi címert a templom XV. század első felében történt átépítésekor helyezték el az épületen – aligha az ifjú Vetési, mint inkább a falut birtokló rokonai közül valaki(k) –, de a püspököt megjelenítő monogram csak halála után, valamikor a XVI. század első évtizedeiben került fel rá. Teljesen azonban az sem kizárt, hogy az Albertet megjelenítő címerkő egésze valamikor az utóbbi időben készült, s a jóval korábbi pajzsforma, a sisak-sisakdísz kompozíció, de a sisak és a takaró akkor már vélhetően szintén régies formája mögött esetleg historizáló szándék (is) meghúzódott. Akár így történt azonban, akár úgy, a XVI. század első felében a Vetésiek központ-

jában a püspök megjelenítésével azon családtag emlékének a fenntartása lehetett a cél, aki messze a legsikeresebb pályát futotta be a familiából, s egyedülként került be az ország arisztokráciájának a soraiba. Nem mellékesen egy olyan személyről volt szó, aki a köztudatban nagyjából ekkor, a XVI. század elején megszépülni kezdő Hunyadi-érának volt az egyik kiemelkedő alakja.⁴⁵

A fényképeket Mudrák Attila készítette, a rajzok őrzési helye: KÖH Tervtár, K 8212(2.), K 13502(3.), K 13501(6.).

JEGYZETEK

¹ NÉMETH 2008. 343–344.; MEZŐ 2003. 337.; CSÁNKI I. 489.; a búcsúengedélyekre ld. LUKCSICS 1938. 108.: No 263., 119.: No 313.; FRAKNÓI 1898. 391.

² Az épület rövid ismertetését ld.: HENSZLMANN 1868. 91–93.; *Szatmár* 2007. 155–156. (Terdik Szilveszter).

³ HENSZLMANN 1864. 132.; HENSZLMANN 1868. 90., 92–93.; Schulcz rajzait ld.: KÖH Tervtár, ltsz.: K 13501–13502. Az 1864-ben és 1868-ban is közölt alaprajzról Henszlmann előbb úgy nyilatkozott, hogy *Mellékeljük a magyar falusi templom típusának alaprajzát, melyhez legközelebb áll a vetési templomé* (HENSZLMANN 1864. 131.), majd másodszori közlésénél a metszetet már egyértelműen a vetési templom alaprajzáként határozta meg (HENSZLMANN 1868. 90–91.). Az ábrázolás több ponton is eltér a ma láthatóktól, de a többi közölt metszet hitelessége is megkérdőjelezhető bizonyos részletek esetében. Egyértelmű továbbá az is, hogy Henszlmann 1868-as cikkében a templomot részben már nem a saját, a helyszínen szerzett emlékei, hanem e metszetek alapján mutatja be, ld. erről alább.

⁴ Henszlmann 1864-ben, amikor a helyszínen járt, téglapületről írt (HENSZLMANN 1864. 133.), és Rómer Flóris is ezt jegyezte fel vázlatkönyvébe, megadva a téglák méretét, s megemlítve, hogy sötétvörösre vannak égetve (KÖH Tudományos Irattár, Rómer-jegyzőkönyvek, XV. 115–116.). 1868-ban Henszlmann az épület anyagával kapcsolatban már faragott kőről beszélt, s a cikkében közölte, a templomot ábrázoló metszeten valóban teljesen kváderkövekből rakott épület jelenik meg (HENSZLMANN 1868. 92., 93.). Ő is megjegyzi azonban, hogy ez ritkaság, és emellett Rómernek az építőanyagáról közölt konkrét megfigyelései inkább arra utalnak, hogy a kváderanyag feltehetően a metszetet készítő fantáziájának lehetett a szüleménye – estleg egyszerűen a téglák felnagyításából eredt –, ami évekkel később Henszlmann saját helyszíni tapasztalatait is elhomályosította. Ráadásul a templomtorony középkori falai a belsőben jelenleg is vakolatlanok, s az eredeti ablaknyílásokkal együtt téglából vannak építve. Természetesen az sem teljesen kizárt, hogy a templom egyes részei eltérő anyagból készültek, de a kváderkő használata akkor is feltűnő ritkaságnak számítana egy falusi templom esetében.

⁵ Ez utóbbi nem teljesen az északi fal közepén, hanem attól kicsit keletebbre áll, nagyjából a déli fal bejáratával szemben.

⁶ A metszeten mindhez képest eltérő, hogy a szentély és a hajó hosszfalainak közepén is mindenhol van pillér, a táмок teljesen szabályos kiosztásban jelennek meg, és a tornyon háromszatú, a templom többi részén pedig kétoszatú támpillérek láthatók. A szabályos elrendezés minden bizonnyal ideális állapotot mutat. A délről felvett metszeten a pillérek homlokoldalán vízvetők jelennek meg, profiljuk azonban nem vehető ki. Rómer lerajzolta az egyik tám téglákkal borított, vízvető nélküli lefedését, ami persze lehet

újkori kialakítás is. Szintén ő felvázolta egy pillér oldalnézetét, melynek tetején a kettős homorlattal való lezárás nehezen értelmezhető (KÖH Tudományos Irattár, Rómer-jegyzőkönyvek, XV. 115., 116.).

⁷ Szintén összefüggésben lehet az egykori sekrestyével, hogy a hajó északkeleti sarkán álló támpillér nem átlós irányú, hanem merőleges a falra, igaz, déli párja is ilyen helyzetű.

⁸ KÖH Tervtár, ltsz.: K 13501.; KÖH Tudományos Irattár, Rómer-jegyzőkönyvek, XV. 115–116.

⁹ Bár nem tűnik túl valószínűnek, teljesen nem zárható ki, hogy a két rajz az épület két különböző részének lábazati párkányát mutatja, s az eltérés ebből adódik.

¹⁰ HENSZLMANN 1868. 93.; KÖH Tervtár, ltsz.: K 13502. (Schulcz rajza); KÖH Tudományos Irattár, Rómer-jegyzőkönyvek, XV. 116.

¹¹ Ezek az ablakok Henszlmann 1868-as cikkének metszetén nincsenek feltüntetve.

¹² Az eredeti ablakok azonos tengelyben álltak a formáikat nagyjából átvevő maiakkal, de részben eltérő magasságban helyezkedtek el. Rómer említi a kettős ablakokat, és egyet közülük – félköríves lezárásokkal – fel is vázolt (KÖH Tudományos Irattár, Rómer-jegyzőkönyvek, XV. 116.). Henszlmann cikkének metszetén, csakúgy, mint szövegében, szintén félkörívrrel záródó ablakok jelennek meg, három egymás feletti szinten is (HENSZLMANN 1868. 92–93.). Elképzelhető, hogy nála az alsó ablakok a ma is meglévő „első emeleti”, egyszerű résablakokat helyettesítik, de az sem kizárt, hogy a jelenlegi ablakok közötti sávban valóban volt még egy nyílásokkal megbontott szint. Ennek pontos feltérképezéséhez épületfelmérésre és -kutatásra lenne szükség.

¹³ Miután Henszlmann már 1864-es cikkében is megemlékezik a toronysisak íves oldalú kialakításáról, tehát e részletet nem az 1868-ban közölt metszet alapján mutatta be, a jelenlegi, szintén falazott gúlasaknak egyenes vonalú oldalai miatt későbből kell származnia, ld.: HENSZLMANN 1864. 156.; HENSZLMANN 1868. 92–93. Rómer a torony sisakjával kapcsolatban csak annyit írt, hogy *a tető 8gon téglából*, ld.: KÖH Tudományos Irattár, Rómer-jegyzőkönyvek, XV. 116.

¹⁴ Ezeket már Rómer is megemlíti, igaz, rajzán félköríves lezárással (*nyugatnak a karon két keskeny ablak*, KÖH Tudományos Irattár, Rómer-jegyzőkönyvek, XV. 116.). Eredeti kialakításuk így nem származhat a neogótikus átépítésből.

¹⁵ HENSZLMANN 1868. 92–93.

¹⁶ Henszlmann csak annyit említ, hogy e bejáratnak újkori előcsarnoka van, amely a metszeten látható is, ld.: HENSZLMANN 1868. 92.

¹⁷ Ahogy a hajó és a szentély déli ablakainál, e két ablak külső keretén is megjelenik élszedés. Egyértelműen látni azonban, hogy itt utólagos lefaragásról van szó, ami feltehetően akkor készült, amikor a többi ablakot az újkorban hasonló élszedéssel alakították át vagy ki. A szentélyen Rómer is három ablakról számol be, s alaprajzán

- elhelyezkedésük is megegyezik a ma láthatókkal (KÖH Tudományos Irattár, Römer-jegyzőkönyvek, XV. 114.). Henszlmann a templomot délről mutató metszetet követve csak egy ablakról tesz említést – a képen látható nyílás megegyezik a maival –, de az alaprajzon a déli fal nyugati felén is megjelenik ablaknyílás (HENSZLMANN 1868. 92.). Noha itt valószínűleg megint csak az ideális kialakítást akarták bemutatni, logikusnak tűnik, hogy e helyen valóban volt ablak a középkorban.
- ¹⁸ Az élszedés alul rézsűs felületből válik ki, amely középkori forma. Az ajtónyílásnak a nyugati oldalát is díszíti élszedés, de a meglehetősen bizonytalan vonalú tagolás, amely a keretnek csak a vállvonaláig tart, utólagos kialakításnak tűnik.
- ¹⁹ Eltérően a többtől, a záradékfal északi sarkában lévő konzol felső részén pálcátag fut körbe. Az északnyugati sarokkonzolon nincs díszítés, felülete alapján valószínűleg utólag faragták le róla. A konzolokat vastag mészréteg fedi, mely díszítésük formáit erősen tompítja.
- ²⁰ Legkorábban a somogyvári bencés apátság templomán jelent meg e típus, ld.: *Paradisum plantavit* 2001. 237., 16. kép (Tóth Sándor).
- ²¹ Csarodára, ld.: MMT X.: 337–339. (Entz Géza); a kapu fotóját, ld.: KOMJÁTHY–BÉCSI–PINTÉR 1984. 246. kép. Levelekre, ld.: MMT XI.: 44–45., 52. kép (Gerőné Krámer Márta); Székelyre, ld.: MMT X.: 385–386., 294. kép (Gerőné Krámer Márta). A többi templomot ld. e kötet katalógusában.
- ²² A típusra és kronológiájára ld. Szakács Béla Zsolt tanulmányát e kötetben.
- ²³ E gótikus típus erdélyi emlékeiről ld.: ENTZ G. A. 1982a. 182–189.
- ²⁴ A kapura ld.: MM 1987. I.: 328., II.: 56. kép. A kolostorra: LUPESCUNÉ 2004. 371–375.; SANDA SALONTAI 2002. 228–257.
- ²⁵ Hasonló jellegű, félköríves záródású kettős ablakokat ld. Felsőörs prépostsági templomán, majd száz évvel korábbi, ld.: ERDEI F. 1998. 6.
- ²⁶ E datálás a konzolok csekély, de annál általánosabb formát mutató levéldíszéből következik. Az északi és déli fal közepén, egymással szemben elhelyezkedő, geometrikus díszű két konzol jóval egyedibb formát mutat, ami megfelelő párhuzamok esetén reményteljesen pontosabb datálásukhoz. Ilyen párhuzamok azonban pillanatnyilag – legalábbis a számomra – nem ismertek.
- ²⁷ Az építésmenet szempontjából kézenfekvőnek tűnne, hogy a sisak a torony reneszánsz, a neogótizálás során átalakított pártázatával készült együtt (az eredeti pártázat rajzát ld.: HENSZLMANN 1868. 92.). A XVI–XVII. századból azonban nem ismerünk ilyen toronysisakot.
- ²⁸ A frankfurti sisakra, melyet az egykorú tervek alapján csak a XIX. században építettek meg, ld.: RINGSHAUSEN 1968. 143–148., 22., 45–46. kép. Bécsben és környékén a XV. század első harmadában több helyen is felbukkan az építészetben a kupolaforma, melyek közt a legkiemelkedőbb emlék a Maria am Gestade-templom mérművekkel áttört toronylezárása, ld.: HASSMANN 2002. 311–320., 49. kép.
- ²⁹ A toronyvégződésre ld.: MM I.: 516–517., II.: 940. kép. A pozsonyi sisak lezárásának újabban megkérdőjeleződött az eredetisége, s formáját 1900 körülnek vélik, ld.: HASSMANN 2002. 317.
- ³⁰ Óvatosságra int, hogy e sisakforma a XIX. századi templomtornyoknál újra kimutatható, legalábbis ácsyszerkezetű sisakok esetében. Ld. pl.: az 1812–1817 között épült pétervásárai római katolikus templom sisakjainak felső részét: KOMÁRIK 1978. 266–274., 30. kép.
- ³¹ A birtokmegosztó oklevélre ld.: NÉMETH 2008. 343.
- ³² SZIRMAJ 1809/1810. II.: 134–135.
- ³³ Vetési életére vonatkozó, különböző időben készült tanulmányok gyűjteményét ld.: *Vár ucca tizenhét negyedévkönyv*, No 6. 1998.
- ³⁴ LUKSICS 1938. II.: 108.: No 263., 119.: No 313.; RAINER 1986. 228.
- ³⁵ CSUKOVITS 1998. 11–35., főleg 20–21., 24. Az sem kizárt, hogy Vetési 1433-as római útjának éppen az engedély beadása volt az egyik, ha nem is a legfontosabb oka.
- ³⁶ A bécsi templomnak, ahogy a frankfurti dómnak a toronysisakjával kapcsolatban is részben itáliai előképek merültek fel (összefoglalóan ld.: HASSMANN 2002. 314–319.). Hosszasabb itáliai tartózkodása miatt Vetésivel kapcsolatban is kézenfekvő lenne erre az összefüggésre gondolni. Az Alpoktól délre azonban tornyoknál ez a megoldás ismeretlen, így a szatmári templom esetében logikusabbnak tűnik a lehetséges bécsi összefüggésnél maradni.
- ³⁷ FRANKÓI 1898. 391. Felmerülhet, hogy a szentély és a toronylezárás készítését ennek a búcsúengedélynek az időpontjához kössük. Noha ezt teljes mértékben nem lehet kizárni, az építészeti formák alapján csekélyebb a valószínűsége, mint az 1433-as dátum körüli időszaknak.
- ³⁸ A háromszögű pajzsformát a hazai kőfaragásban csak a XV. század harmadik negyedében kezdték el felváltani összetettebb formák (MM 1987. I.: 695. – Lővei Pál).
- ³⁹ WALCZAK 2006. 57–68. Pecséteken ld.: RAINER 2004. 446.
- ⁴⁰ Vetési címereit ld. a következő emlékeken: az 1467-es, ún. Vetési-kő: KOPPÁNY T. 1984. 184–186., 1. kép; a veszprémi Szent György-kápolna kapuja: H. GYÜRKY 1963. 346., 382–383., V–VI. t.; rekonstrukcióját ld.: MRT 2.: 229., 52. kép; Vetési sírköve: H. GYÜRKY 1963. 346–347., 383–384., IX–XII. t.; sümegei címerköve a várból, legutóbb ld.: LAHU 7.: 13., 8. kép; miseruháján, ld. legutóbb: *Hunyadi Mátyás* 2008. 439–440. (Semsey Réka); festett címere 1476-os adománylevelén: *Pannonia regia* 1994. 466–467. (Mikó Árpád); pecsétje 1479-es oklevélen: BÁRCZAY 1897. 147–148., 401. kép. A három veszprémi kőemlékre együtt legutóbb ld.: MIKÓ 2005. 209–212.
- ⁴¹ RAINER 1998. 73–75.
- ⁴² A fenti, Vetésivel kapcsolatos emlékek mind veszprémi püspökségének időszakából (1458–1486) származnak. Érdeemes lenne ezzel kapcsolatban az esetleg a korábbi éveiből fennmaradt pecsétjeit is megvizsgálni.
- ⁴³ A vetésivel összevethető, legkorábbi ilyen ábrázolás 1476-ból származik (Piber Benedek címerlevele), ezt követően pedig a XVI. század első feléből ismert feltűnően hasonló monogram címerekkel kapcsolatban, ld.: SULICA 1932. 55–57. Ld. még sírköveken egy császári töredék kapcsán, Lővei Pál: Késő középkori sírkőtöredék Csázmán, in: Dél-Magyarország 2010. 288–291.
- ⁴⁴ A típus jellegzetessége és egyik, a kapitális antikva betűformától való megkülönböztető jegye az A betű keresztzárának v alakja. Erre és elterjedésére ld.: VÁRADY Z. 2002. 23–27., 33–35.; *Váradai kőtöredékek* 1989. 171. (Lővei Pál). Noha az A betűnek ez a formája a gótikus maiuscula betűtípusban is használatos volt, e betűtípus 1400 után már nem használták, ld.: VÁRADY Z. 2002. 54.
- ⁴⁵ Ha a teljes faragvány a XVI. század első felében készült, további kérdés, hogy a címeren látható faág, melyen a madár áll, nem a Hunyadiak heraldikájából került-e Vetésre, s hogy van-e esetleg valamilyen kapcsolata a vajdahunyadi (Hunodeara) vár XV. század közepi kápolnájának zárókövén látható, kompozícióját illetően a vetésivel jól összevethető sisak-sisakdíszes Hunyadi címerrel. Képet ld.: VARJÚ 1905. 76.: 66. kép.